

# BORÇALILI VALEH HACILAR'IN ŞİİRLERİNDE YİNELEMELER

Bahadır Güneş\*

## Özet

*Bu çalışmada Borçalı Terekeme/Karapapak Türklerinden bilim adamı, eğitimci, şair Valeh Hacılar'ın şiirlerindeki dil bilimsel yinelemeler ele alınmaktadır. Çalışmada önce birer edebi sanat ve üslup özelliği olarak tekrar ve yineleme hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Hacılar'ın şiirlerindeki yineleme türlerine değinilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Valeh Hacılar, belagat, dil bilimi, tekrar, yineleme

## Abstract

*In this study from Borçalı Karapapak/Terekeme Turks scientist, educator, poet Valeh Hacilar's poems are studying from the point of view of linguistic repetitions. In the study before tekrar and repetition were explained and then types of repetition were studied in poems of Hacilar.*

**Key Words:** Valeh Hacilar, belagat, linguistic, tekrar, repetition

## TEKRİR/YİNELEME

Belagatin şiir dilinde öne çıkan unsurları söz sanatlarıdır. Söz sanatları, hem şairin şiirine kattığı renk hem de onun ustalığını ortaya koymasına yardımcı olan en önemli araçlardır. Belagat ilminde çeşitli başlıklar altında ele alınan çok sayıda söz sanatı olmasına rağmen şairler bu söz sanatlarının hepsinden aynı oranda yararlanmaz, bazılarını diğer sanatlara oranla daha çok kullanırlar. Şiirde sıklıkla başvurulan bu sanatlardan biri de tekrar sanatıdır.

*Tekrar*, bir ibarede kelimelerin aynı manada tekrarıdır. Bu sanata *tekrar* adı da verilir<sup>1</sup>. Belagat ile dil biliminin bir arada değerlendirilmesine yönelik çalışmaların artmasıyla birlikte, bir belagat terimi olan *tekrir/tekrar* sanatı da başta şiir dili ile ilgili çalışmalar olmak üzere, dil bilimi incelemelerine konu olmuştur. Söz konusu sanat, dil bilimi çalışmalarında genellikle *yineleme* kelimesiyle karşılanmaktadır. *Yineleme*, "Bir cümle

---

\* KTÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü 61080 Trabzon.  
bahadir.gunes@hotmail.com

<sup>1</sup> M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 252, 254; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, (6. Baskı), 3F Yay., İstanbul 2007, s. 196.

içerisinde veya arka arkaya gelen cümlelerde bir kelime veya bir parçanın tekrarlanması<sup>2</sup> şeklinde tanımlanmaktadır.

Dil bilimindeki yineleme türleri gösterdikleri özellikler itibarıyla genelde *tekrir/tekrar* sanatından farklı değildir. Hatta dil biliminde çeşitli alt başlıklar ve değişik adlarla ifade edilen yineleme unsurlarının *tekrir/tekrar* sanatının birer kolu oldukları söylenebilir. *Tekrir/tekrar* sanatının bu niteliği, ibarede yinelenme yerinin sabit değil, değişken olmasından ve yinelenen unsurun bir kelime olabileceği gibi, kelimedен büyük birlikler hâlinde de ortaya çıkabilmesinden kaynaklanmaktadır. Dil bilimi çalışmalarına konu olan yinelemeler, ibarede ya değişik yerlerde ya da kelimedен büyük birlikler hâlinde tekrar edilmekte ve özelliklerine göre farklı adlarla ele alınmaktadırlar<sup>3</sup>.

Dil bilimi -özellikle şiir dili- incelemelerinde yineleme konusu önemli bir yer tutmakta ve genel olarak *ses bilgisi, biçim birimi, anlam bilimi, söz dizimi ve metin dil bilimi* ile ilgili yinelemeler olmak üzere değişik başlıklar altında incelenmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Valeh Hacılar'ın<sup>4</sup> şiirlerinde de bahsedilen yineleme türlerinin tamamı için örnek bulmak mümkündür. Ancak burada Valeh Hacılar'ın şiirlerindeki yineleme örneklerinin tamamına yer verilmeyip her yineleme türünden birkaç örnekle yetinilmektedir.

---

<sup>2</sup> “Örtün evet ey haile! Örtün evet ey şehri/Örtün ve müebbet uyu ey facire-i dehr” (Tevfik Fikret). Bu dizelerde tekrarlanan “örtün” kelimeleri birer yineleme örneğidir. Yineleme ile ilgili kaynaklarda yapılan açıklamalar ve örnekler, bu önerinin genel itibarıyla *tekrir* sanatı ile örtüştüğünü göstermektedir. *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1948, s. 126.

<sup>3</sup> Bazı dil bilimi çalışmalarında yineleme türü olarak gösterilen yapılar aynı zamanda *tekrir* olarak da kabul edilebilir. Mesela; Behçet Kemal Çağlar'a ait şu mısralarda geçen “ey” ünlemi ön yineleme örneğidir: “Ey mısır koçanından kırılan inci dişler/Ey en derin bilgiye taş çıkartan sezisler/Ey dile gelmiş kurtlar ve kuşlar diyarı hey”. *Tekrir* sanatının dil biliminde sözdizimsel yinelemeyle birlikte ele alınabilmesine örnek olarak şu dizeler gösterilebilir: “-Hayır-/Gün soldu/Ay çıkıyor/Çiçek koparıldı/Deniz durdu/Güneş doğmuyor/Tohum dağıldı” (Süreyya Berfe). *Tekrir* sanatını metinsel yinelemeyle bağdaştıran duruma örnek olarak Ahmed Haşim'in şu dizeleri gösterilebilir: “Akşam, yine akşam, yine akşam/Bir sırma kemerdir suya baksam/Üstümde sema kavs-i mutalsam/Akşam, yine akşam, yine akşam/Göllerde bu dem bir kamış olsam!”. Ayrıntılı bilgi için bk. Ünsal Özünlü, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, (2. Baskı), Multilingual Yay., İstanbul 2001, s. 114–128; İsmail Boztaş, “Metindilbilim Açısından Şiir”, *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yay., 1994, s. 178.

<sup>4</sup> Şairin hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Semra Alyılmaz, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar: Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Devran Yay., Ankara 2003; Cengiz Alyılmaz, “Valeh Hacılar'ın Türklük Bilimine Katkıları ve Yeni Kitabı: Heste Hasan”, *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. 6, S. 23, Güz 2009, s. 117-129.

## VALEH HACILAR'IN ŞİİRLERİNDE YİNELEMELER<sup>5</sup>

### Sesbilimsel/Sesbilgisel Yinelemeler

Şiir dilinde belli seslerin sıklıkla tekrarlanması, bu seslerin bazı anlam çağrışımlarına yol açtığına ve şiir dilindeki müzikal öğelerin varlığına işaret etmektedir<sup>6</sup>. Batı kaynaklarındaki karşılığı ile allitération, aynı dize içinde belli seslerin yinelenmesi ile sağlanır<sup>7</sup>.

...  
*Doğmaların hesretinden saralsan da,  
İntizardan qarsısan da, qaralsan da,  
Demir donlu igidlerin qayıtmadı,  
Qerinelər hesretini soyutmadı.* (Qıpçaq Çölü, s. 197)

Yukarıdaki dizelerde a ünlüsü 17; r ve n ünsüzleri 11; s ünsüzü ile i ünlüsü 8'er; e ünlüsü ise 7 kez tekrar edilmiştir.

...  
*Memleketin siperidi doğudan,  
Çekinmeyib müxennetden, yağıdan,  
Nizam-nizam orduları dağıdan,  
Perenleri pozan yérđi bu yérler.* (Bu Yerler, s. 200)

Bu dizelerde e ünlüsü 15; n ünsüzü 12; i ünlüsü 10; a ünlüsü 9; r ünsüzü 7 ve m ünsüzü 6 defa tekrar edilerek sesbilimsel/sesbilgisel yineleme yapılmıştır.

*Gözlerini gözelliye yaxşı aç,  
Gör nécedi Ortabulaq, Qararxac,  
İntizardı Serxandakı her arxac  
Xalxalları, yataqları salamla.* (Salamla, s. 208)

Yukarıdaki dizelerde ise a ünlüsü 21; r ünsüzü 11 ve x (h) ünsüzü 6 kez yinelenmiştir.

### Biçimbirimsel Yinelemeler

Belagatten bugüne gelen süreçte en çok yineleme biçimbirimde gösterilmektedir. Türkçede halk edebiyatı başta olmak üzere manzum türlerde biçimbirimsel yinelemelere sıklıkla yer verilmiştir<sup>8</sup>. Biçimbirimsel yinelemeler kendi içinde ön yineleme, art yineleme, kıvrımlı yineleme/son baş yinelemesi, koşut yineleme, ikizleme, ek yinelemesi, çok ekli yineleme ve çapraz yineleme olmak üzere toplam sekiz başlık altında ele alınmaktadır.

<sup>5</sup> Çalışmada yer verilen örnek şiirler Dr. Semra Alyılmaz'ın yukarıda anılan eserinden alınmış, şiir örnekleri eserdeki yazım şekliyle belirtilmiştir.

<sup>6</sup> Özünlü, *age*, s. 115-117; Boztaş, *agm*, s. 175.

<sup>7</sup> Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, (6. Baskı), Engin Yay., Ankara 2006, s. 205.

<sup>8</sup> Özünlü, *age*, s. 117.

### Ön Yineleme

Birbiri ardına gelen dizelerin baş tarafında aynı sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesidir<sup>9</sup>.

Atatürküm – azadlığın çarçısı

Atatürküm – edaletin özüdür.

Her arzusu – milyonların arzusu

Her bir sözü ataların sözüdür.

Onun odu – bir dünyalıq heraret,

Onun yurdu – qardaşlığın me'bedi,

Onun adı – neğmemizde neqaret,

Milyon – milyon köüllerde ebedi. (Atatürküm, s. 196)

...

Xeyalda ucalar kend héykelleri,

Ucalar, başları göylere çatar.

Néçe min ürekde, néçe min qelbde,

Néçe min xatire-héykeller yatar. (Xeyalda Ucalar Kend Héykelleri, s. 206)

### Art Yineleme

Art yineleme, birbiri peşi sıra gelen dizelerin sonundaki sözcüklerin ya da sözcük gruplarının yinelenmesidir<sup>10</sup>. Hacılar'ın bazı şiirlerinden alınan art yineleme örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Enginliyi yarıb géden Qıpçaq çölü,

Göz tutduqça varıb géden Qıpçaq çölü,

...

Türk atları çöllere sığışmadı,

Er igidler éllerine sığışmadı,

...

Élsizleri élli étdin, élin yox mu?

Dilsizleri dilli étdin, dilin yox mu? (Qıpçaq Çölü, s. 197)

...

...

Erenleri ad qoyub,

Düşmenine od qoyub,

Tarixleri mat qoyub

...

Bağçası bağa bağlı,

Aranı dağa bağlı,

Kökü torpağa bağlı (Qarapapaq Élleri, s. 198)

<sup>9</sup> Özünlü, *age* s. 118; Aksan, *age*, s. 220; Boztaş, *agm*, s. 178.

<sup>10</sup> Özünlü, *age*, s. 118; Boztaş, *agm*, s. 178.

### Kıvrımlı Yineleme/Son Baş Yinelemesi

Bir dizedeki sözcüğün, daha sonra gelen dizinin başında yinelenmesidir<sup>11</sup>. Hacılar'ın şiirlerinde yer verdiği kıvrımlı yineleme örneklerinden bazıları aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

...  
*Diller ezberidi Anadoluda*  
*Erenler ereni igid Méhralı,*  
*Şair Cefer kimi sinedefterden*  
*Sineler dolusu xatire qalıb.* (Xeyalda Ucalar Kend Héykelleri, s. 206)

...  
...  
*Seni üreyimde saxlamalıyam,*  
*Saxlayıb qelbimi dağlamalıyam,*  
*Dağlayıb yaramı bağlamalıyam,*  
*Bağlayıb gizlince ağlamalıyam.*

*Menim bu halımı bile bilersen,*  
*Bilib ehvalıma güle bilersen,*  
*Gülüb uğrunarsan, üreyin géder,*  
*Çox gülme, gülmekden öle bilersen.* (Çox Gülme, s. 231)

### Koşut Yineleme

Ön ve art yinelemenin aynı bölümde kullanıldığı yineleme türüdür<sup>12</sup>.

...  
*Könül, yaylaq yollarına yoldaş ol,*  
*Könül, yaylaq daşlarına qardaş ol,*  
*Yaylaq sirli gécelere sirdaş ol,*  
*Yaylaq ruhlu sabahları salamla.* (Salamla, s. 208)

...  
*Dünya héçi üç éyleyer,*  
*Dünya üçü héç éyleyer,*  
*Géc éyleyer – güc éyleyer*  
*Her menem – menem déyene.* (Geraylı, s. 222)

...  
*Hele dövranını sür, éle danış,*  
*Dünyaya borcunun vér, éle danış,*  
*Dünyanın özünü gör, éle danış,*  
*Dünyanın işinden danışmaq tézdi,*  
*Danışma, qardaşım, danışma, besdi.* (Dünyanın İşinden Danışmaq Tézdi, s. 227)

<sup>11</sup> Özünlü, *age*, s. 121; Boztaş, *agm*, s. 178.

<sup>12</sup> Boztaş, *agm*, s. 179.

### İkizleme

Dize içinde aynı sözcüğün bağlaçla ya da bağlaçsız olarak yinelenmesidir<sup>13</sup>. Dil biliminde ikizleme olarak adlandırılan yineleme türünün Hacılar'ın şiirlerindeki örneklerinden bir bölümü aşağıda sıralanmıştır.

...  
Méydan – méydan vuruşub,  
torpaq – torpaq döyüşüb,  
Millet déye alışıb,  
Veten déye ölermiş.  
Erenler, er igidler

...  
Kelme- kelme süzülüb,  
Setir – setir düzülüb,  
Kitab – kitab yazılıb (Erenler Er İgidler, s. 198)

...  
...  
Bu kend qismetime yazılan andan  
O mene hévrandı, men ona hévrən,  
Darvaza da qurban, ona da qurban (Bu Yurdun, s. 201)

...

### Ek Yinelemesi

Aynı yapım ya da çekim ekinin değişik sözcüklerle kullanılmasıyla yapılan yinelemedir<sup>14</sup>. Şairin yararlandığı yineleme türlerinden biri de ek yinelemesidir.

...  
Gédenlerin yaman çoxalıb,  
Gelenlerin xéyli séyrelib.

...  
Havandan udur,  
Suyundan içirik,  
Qışın hemin qış,  
Baharın hemin bahar ki, (Başına Dolanım, Veten, s. 196)

...  
Süfreleri qonaqlı,  
Şe'r, senet ocaqlı,  
Her éli min bucaqlı  
Qarapapaq élleri. (Qarapapaq Élleri, s. 198)

...

---

<sup>13</sup> Özünlü, *age*, s. 121; Boztaş, *agm*, s. 179.

<sup>14</sup> Özünlü, *age*, s. 122; Boztaş, *agm*, s. 180.

*Kelme- kelme süzülüb,  
Setir – setir düzülüb,  
Kitab – kitab yazılıb* (Erenler Er İgidler, s. 198)  
...

### **Çok Ekli Yineleme**

Aynı sözcük köküne değişik yapım ve çekim eklerinin getirilmesiyle yapılan yineleme türüdür<sup>15</sup>. Valeh Hacılar'ın şiirlerinde yer verdiği yineleme türlerinden biri de çok ekli yinelemedir.

...  
*İnanmıram tarix onu yazmayıb,  
Tarixleri yazan yérdi bu yérler.* (Bu Yérler, s. 200)

...  
...  
*Bir hefte yuxumda gelin atlansın,  
Mehleden mehleye axıssın hamı.* (Sévincli Sévda Dünyam, s. 204)

*Qnlar ondan biri, yüzden biridir,  
Çox olub él üçün qelbi yananlar.  
Yaxşı ki, yadımız, yaddaşımız var,* (Xeyalda Ucalar Kend Héykelleri, s. 206)

### **Çapraz Yineleme**

Bir bölümde birbiri ardına gelen iki cümlenin, başka bir bölümde yerlerinin değiştirilerek kullanılmasıyla yapılan yineleme türüdür<sup>16</sup>. Bu yineleme türünün Valeh Hacılar'ın şiirlerindeki yansıması çok olmamakla birlikte, mevcut örnekler şu şekildedir:

...  
*Ona sevgilimtek baxa bileydim,  
Téline çiçekler taxa bileydim.*

*Téline çiçekler taxa bilseydim.  
Ona sevgilimtek baxa bilseydim,* (İstek, s. 232)

### **Anlambilimsel Yineleme**

Aynı bölüm içinde art arda gelen dizelerde iki anlama gelen sözcüklerdir<sup>17</sup>. Anlambilimsel yinelemelerin de Hacılar'ın şiirlerinde yaygın bir kullanıma sahip olmadığı söylenebilir. Şiirlerde geçen söz konusu yineleme örnekleri aşağıdaki gibidir.

<sup>15</sup> Özünlü, *age*, s. 121; Boztaş, *agm*, s. 180.

<sup>16</sup> Özünlü, *age*, s. 122; Boztaş, *agm*, s. 180.

<sup>17</sup> Boztaş, *agm*, s. 181.

...  
*Sanki meni méhman étdin éline,*  
*Elim deydi qardaşımın éline, (Vuruldu, s. 199)*

...  
*Éller tutub qol – qola,*  
*Emek qoyub her kola;*

...  
(Borçalı Bayatıları Silsilesinden/İmirhesen Bayatıları, s. 215)

### Söz Dizimsel Yineleme

Şiir dilinde yapısal koşutluk gösteren ve daha çok halk şiirinde sıkça görülen nakaratları da içeren yineleme türüdür<sup>18</sup>. Bu yineleme türüne ait örnekleri şu şekilde göstermek mümkündür:

...  
*Bir çölüm var – qucağında yadlar gezir,*  
*Bir çölüm var – hesret onu yaman üzür,*  
*Bir çölüm var – kişnertiler qulağında,*  
*Bir çölüm var Qıpçaqların sorağında. (Qıpçaq Çölü, s. 197)*

*Babaların yurdudu*  
*Qarapapaq élleri.*  
*Heresi bir ordudu*  
*Qarapapaq élleri. (Qarapapaq Élleri, s. 198)*

...  
*Qarşımızda Erzurumun yaylağı,*  
*Qoca qartal süzen yérdi bu yérler.*  
*Qehremanlar, pehlevanlar oylağı,*  
*Xan Keremler gezen yérdi bu yérler (Bu Yérler, s. 200)*

...  
*Camalın Güllüsü gédir, - dédiler,*  
*Camalın Güllüsü gelir, - dédiler,*  
*Bir xeber yayıldı bir seher çağı*  
*Camalın Güllüsü ölür, - dediler. (Camalın Güllüsü, s. 203)*

### Metinsel Yineleme

Çoğunlukla türkülerde görülen, metnin bir parçası veya bütününün tekrarıyla gerçekleşen yineleme türüdür<sup>19</sup>. Valeh Hacılar'ın yer verdiği metinsel yineleme örnekleri ise şunlardır:

---

<sup>18</sup> Boztaş, *agm*, s. 181.

<sup>19</sup> Boztaş, *agm*, s. 182. Burada belirtilen ilk iki dördlük, 7 dördlükten oluşan "Ürek Azarı" şiirinin ilk ve son dördlükleridir. İkinci örnek dördlükler de 6 dördlükten oluşan "İmza"



*Rahatlıq vérmedi her axşam – sabah,  
Yaşamaq ağrısı, çörek azarı.  
Éle bil yétmirdi, qismete bir bax,  
Bir azar da artdı – ürek azarı.*

...  
*Rahatlıq vérmedi her axşam – sabah,  
Yaşamaq ağrısı, çörek azarı.  
Éle bil yétmirdi, qismete bir bax,  
Bir azar da artdı – ürek azarı. (Ürek Azarı, s. 217)*

*Bu çerxi – feleye é'tibar mı var,  
Yamanca deyişir zemanе, qağa.  
Dağ boyda birisi, bir de gördün ki,  
İmza ucbatından gétди sadağa.*

...  
*Bu çerxi – feleye é'tibar mı var,  
Yamanca deyişir zemanе, qağa.  
Dağ boyda birisi, bir de gördün ki,  
İmza ucbatından gétди sadağa. (İmza Yığanlar, s. 218)*

## SONUÇ

Yaşadığı süre içinde Gürcistan'daki Karapapak/Terekeme Türklerinin lideri olarak görülen, vefatından sonra da soydaşları arasındaki değeri artarak devam eden, bilim adamlığı ve eğitimciliğinin yanında büyük bir şair olan Valeh Hacılar'ın şiirleri, dil bilimi çalışmalarında, belagat terimi *tekririn* karşılığı olarak kullanılan *yinelemeler* bakımından incelendi. Buna göre, Valeh Hacılar'ın şiirleri sesbilimsel, biçimbirimsel, sözdizimsel, anlambilimsel ve metinsel yineleme gibi yineleme türlerinden çok sayıda örnek barındırmaktadır. Bu durum, *tekrir/yineleme*'nin şiirde bir ifade imkânı olarak sıklıkla kullanılan bir edebî sanat olduğunu göstermektedir.

Şairin şiirdeki ustalığını ortaya koyan söz sanatlarından biri olan yinelemelere şiirlerinde sıklıkla yer veren Valeh Hacılar, şairlik yönüyle de kendisi için gerek Gürcistan gerekse Türkiye'deki dostlarının övgü ve hürmetlerinin ne kadar haklı olduğunu bir kez daha doğrular niteliktedir. Çünkü Valeh Hacılar'ı tanıyan herkes onun saygın bir kişilik, başarılı bir bilim adamı ve eğitimci olmasının yanında, büyük bir şair olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bu çalışmada bu büyük Karapapak şairinin şiirlerindeki zenginliğin küçük bir yönü ortaya konulmaya çalışıldı.

---

Yığanlar" şiirinin yine ilk ve son dörtlülükleridir. Bir başka deyişle, birinci örnek 5; ikinci örnek 4 dörtlülükte bir tekrar edilmiştir.

**KAYNAKLAR**

- AKSAN, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, (6. Baskı), Engin Yayınevi, Ankara 2006.
- ALYILMAZ Cengiz, "Valeh Hacıların Türklük Bilimine Katkıları ve Yeni Kitabı: Heste Hasan", *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. 6, S. 23, Güz 2009, s. 117-129.
- ALYILMAZ Semra, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar: Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Devran Yayıncılık, Ankara 2003.
- BİLGEGİL M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- BOZTAŞ İsmail, "Metindilbilim Açısından Şiir", *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi, 1994, s. 171-194.
- Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1948.
- ÖZÜNLÜ Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, (2. Baskı), Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- SARAÇ M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, (6. Baskı), 3F Yayınevi, İstanbul 2007.